

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОСВІТА НАСЕЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Кудінов С. С.

Науково-теоретичній та методологічній розробці проблем боротьби із тероризмом присвячена певна кількість праць науковців різних спеціальностей. Одним з основоположних прав людини, закріплених у статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р., є право людини на життя. До певного часу забезпечення права на життя розглядалося лише як обов'язки держави зі створення системи заборон щодо можливості позбавлення людини життя та незастосування державними органами примусу, що призводить до смерті людини. Разом із тим питання антитерористичної освіти населення, метою якої є набуття антитерористичної компетентності як засобу забезпечення безпечного існування людини в Україні, не знайшли ані свого належного нормативно-правового визначення, ані реалізації в умовах освітньої парадигми в Україні.

Антитерористична компетентність є інтегративною здатністю людини успішно діяти в умовах терористичного акту. Її змістовими складниками є необхідні знання, вміння, навички, мотиви, світогляд і соціальні настанови; для особового складу сил охорони правопорядку - професійно важливі знання, вміння, навички, мотиви, якості та світогляд, соціальні настанови, професійна готовність до ефективних дій в умовах терористичної загрози.

У статті розкрито актуальність формування у населення України антитерористичної компетентності. Обґрунтовано необхідність правового визначення, створення та забезпечення існування системи антитерористичної освіти населення як засобу забезпечення права на життя відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Метою статті є обґрунтування необхідності створення в Україні системи антитерористичної підготовки населення як обов'язку держави відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у контексті забезпечення права на життя.

Відповідно, питання антитерористичного захисту населення, профілактики тероризму є об'єктивними і повинні бути пріоритетними для керівництва країни. За таких умов питання формування антитерористичної компетентності населення набуває особливого значення. Знання з питань антитерористичної

безпеки дають можливість забезпечити населення нашої країни від проявів тероризму, зберегти життя та здоров'я цивільних громадян.

Ключові слова: тероризм, антитерористична освіта, антитерористична компетенція, право на життя, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, зобов'язання держави.

Kudinov S. S. Anti-terrorist education of the population as a means of ensuring the right to life

A certain number of works by scientists of various specialties are devoted to the scientific-theoretical and methodological development of the problems of combating terrorism. One of the fundamental human rights enshrined in Article 2 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 is the human right to life. Until a certain time, ensuring the right to life was considered only as the duties of the state to create a system of prohibitions against the possibility of depriving a person of life and not to use coercion by state authorities, which leads to the death of a person. At the same time, the issue of anti-terrorist education of the population, the purpose of which is the acquisition of anti-terrorist competence as a means of ensuring the safe existence of a person in Ukraine, has not found either its proper legal definition or implementation in the conditions of the educational paradigm in Ukraine.

Anti-terrorist competence is the integrative ability of a person to act successfully in the conditions of a terrorist act. Its meaningful components are the necessary knowledge, abilities, skills, motives, outlook and social guidelines; for law enforcement personnel - professionally important knowledge, abilities, skills, motives, qualities and outlook, social guidelines, professional readiness for effective actions in conditions of a terrorist threat.

The article reveals the relevance of the formation of anti-terrorist competence among the population of Ukraine. The need to legally define, create and ensure the existence of a system of anti-terrorist education of the population as a means of ensuring the right to life in accordance with the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is substantiated. The purpose of the article is to justify the need to create a system of anti-terrorist training of the population in Ukraine, as an obligation

of the state, in accordance with the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in the context of ensuring the right to life.

Accordingly, the issues of anti-terrorist protection of the population, prevention of terrorism are objective and should be a priority for the country's leadership. Under such conditions, the issue of forming the anti-terrorist competence of the population takes on special importance. Knowledge of anti-terrorist security provides an opportunity to protect the population of our country from manifestations of terrorism, to preserve the lives and health of civilians.

Key words: terrorism, anti-terrorist education, anti-terrorist competence, right to life, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, obligations of the state.

Актуальність. Відповідно до звіту Global Terrorism Index 2022, що підготовлений міжнародним аналітичним центром Інституту економіки та миру, у 2021 році кількість терористичних актів збільшилась [9].

Сучасна ситуація в Україні характеризується тим, що починаючи з 2014 року окремі її території та населення є жертвами терористичних атак, інспірованих РФ. З лютого 2022 року вся наша країна була атакована державою-терористом із використанням усього арсеналу військових методів, інформаційно-пропагандистських, маніпулятивних та гібридних технологій. Ці факти, безсумнівно, впливають на кількість жертв як серед правоохоронців і військових, так і серед цивільного населення. За таких умов питання загальної антитерористичної підготовки та формування в населення спеціальних компетенцій, тобто симбіозу знань та досвіду у протидії терористичним проявам, виходить на рівень значущих для національної безпеки проблем.

Стан дослідження. Науково-теоретичній та методологічній розробці проблем боротьби із тероризмом присвячена певна кількість праць науковців різних спеціальностей. Слід вказати на суттєвий внесок українських дослідників тероризму у розвиток сучасної контртерористичної парадигми, а саме: В.Антипенка, В.Ємельянова, В. Крутова, Б. Леонова, І. Рижова, В. Ліпкана, О. Морозова та інших. Більшість праць присвячена кримінологічному аспекту тероризму та розробці оперативно-тактичних прийомів боротьби з терористичною діяльністю на рівні організації та планування антитерористичних операцій. Залишаються не досить вивченими концептуальні та методологічні засади антитерористичної підготовки населення, формування відповідних компетенцій.

Питанням загальної теорії прав людини та її окремим проблемам були присвячені дослідження М. Антоновича, С. Головатого, Л. Гусейнова, О. Данильяна, А. Колодія, М. Козюбри, С. Максимова, О. Мурашина, О. Петришина, С. Погребняка, П. Рабіновича, В. Тація, М. Цвіка, В. Шаповала, С. Шевчука та ін.

Разом із тим питання антитерористичної підготовки населення як засобу забезпечення права на життя предметом наукових пошуків не були.

Метою статті є обґрунтування необхідності створення в Україні системи антитерористичної підготовки населення як обов'язку держави відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у контексті забезпечення права на життя.

Виклад основного матеріалу. Одним з основоположних прав людини, закріплених у статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. [13], є право людини на життя. Зазначене знайшло своє відображення і в Конституції України, зокрема у ст. 27 закріплено, що «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини». Відповідно, складниками цього права є невід'ємність права людини на життя, заборона свавільного позбавлення життя, право захищати своє життя та життя інших людей від протиправних посягань [3].

До певного часу забезпечення права на життя розглядалося лише як обов'язки держави зі створення системи заборон щодо можливості позбавлення людини життя та незастосування державними органами примусу, що призводить до смерті людини.

Водночас розвиток правової думки, практика Європейського суду з прав людини доводять, що наявність заборон є лише частиною обов'язків держави щодо забезпечення відповідних прав. Так, починаючи з ХХ століття набула розвитку концепція «позитивних зобов'язань людини», відповідно до якої «крім того, що держава не може вчинювати певних дій, є дії, які вона повинна вчинити; є позитивні зобов'язання, які покладаються на неї...» [2].

Відповідно до Конституції України Українська держава бере на себе певні обов'язки щодо захисту життя людини. Такими обов'язками слід вважати: встановлення юридичної (кримінальної) відповідальності за протиправне посягання на життя людини та протиправне позбавлення її життя; заборону позбавляти будь-яку особу життя

свавільно; заборону екстрадиції особи в державу, у якій до неї може бути застосовано смертну кару; заборону вислання особи в державу, у якій буде існувати загроза її життю; запровадження організаційно-правових засобів захисту права на життя, зокрема за умов, коли є висока вірогідність абсолютної загрози життю людини; запровадження правових гарантій захисту особи, яка захищає своє життя і здоров'я чи життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань [3].

М. Буроменський вказує, що з погляду позитивних зобов'язань держава повинна не тільки володіти законодавством, що найбільш повною мірою забезпечує дотримання конвенційних прав і свобод, але і вживати всіх необхідних заходів для того, щоб воно реально діяло, а не залишалося на папері. Тобто права мають бути забезпечені не тільки *de jure*, але і *de facto* [1].

Автори коментаря Конституції України зазначають, що обов'язок Української держави - забезпечити право на життя й у такий спосіб захистити життя людини слід розглядати як одночасно її позитивний та негативний конституційний обов'язок. Позитивний обов'язок полягає у зобов'язанні Верховної Ради України (як органу законодавчої влади) та інших органів Української держави (уповноважених на прийняття підзаконних актів) виконати конституційний припис про створення законодавства, яке забезпечувало б дотримання в Україні конституційного права на життя. Така діяльність є абсолютно необхідною з огляду на складність цього права та розвиток у світі уявлень про його зміст. Ця діяльність стосується також повноцінної національної імплементації актів динамічного тлумачення міжнародними органами міжнародних договорів з прав людини, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Негативний обов'язок Української держави щодо конституційного права людини на життя полягає у зобов'язанні створити належні організаційні, кадрові, фінансові й інші умови, щоб забезпечити практичне виконання відповідного законодавства. Нездатність чи небажання держави це реалізувати буде свідчити про порушення норми Конституції України [3].

Свою чергою С. Шевчук наголошує на тому, що позитивні зобов'язання держави не можуть тлумачитись як такі, що визначають конкретні засоби чи конкретні дії держави. Єдиним критерієм для визначення того, чи дотримувалась держава в особі її органів влади цього обов'язку, є ефективність її дій у конкретній ситуації [5].

На жаль, у XXI столітті однією з глобальних

загроз праву людини на життя є тероризм. Лише за офіційними даними внаслідок терористичних атак у 2021 році у світі загинуло понад 7000 людей [9], водночас у результаті терористичних дій РФ [6; 8] проти нашої країни, лише за офіційними даними Голови Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Матільди Богнер, з 24 лютого по 9 вересня 2022 року відомо про 14059 жертв серед цивільного населення, в тому числі 5767 загиблих [7].

Ще у 2002 році Генеральний секретар ООН Кофі Аннан зазначив, що за своєю внутрішньою природою тероризм є нападом на фундаментальні принципи законності, порядку, прав людини і мирного врегулювання спорів, на яких встановлена ООН.

Незважаючи на те, що міжнародна спільнота в XX та XXI сторіччі доклала чимало зусиль міжнародно-правового, просвітницького, військового характеру з протидії тероризму, це ганебне явище продовжують використовувати як засіб вирішення соціальних конфліктів. А керівники окремих країн возвели його не лише у ранг засобу досягнення своїх політичних цілей, а навіть надали йому статусу загальнодержавної релігії, примусивши населення своєї країни за допомогою пропаганди та репресій сліпо вірити у викривлену реальність і можливість знищення цілих народів.

Сучасні терористи переслідують політичні, релігійні, економічні, кримінальні цілі, але об'єктами їх нападів, поряд з державними діячами та установами, стають переважно громадські місця (будівлі, вулиці, стадіони, громадський транспорт тощо), мирні люди, в тому числі діти.

Наявність терористичної загрози зафіксована у стратегічних безпекових документах нашої країни, зокрема, Стратегії національної безпеки України, 14.09.2020 [14]; Стратегії воєнної безпеки України, 25.03.2021 [10]; Концепції боротьби з тероризмом, 05.03.2019 [11].

Відповідно, стосовно жертв терористами в Україні можуть бути реалізовані такі загрози:

- інформаційний вплив з метою залякування людей та пропаганди тероризму;
- знищення людей, у тому числі представників влади та міжнародних організацій;
- вибухи як у власне об'єктах (територіях), так і в безпосередній близькості від них;
- напад на об'єкти (захоплення, підриви, обстріл тощо);
- викрадення людей і захоплення заручників;
- виведення з ладу силових ліній електропостачання, засобів зв'язку, комп'ютерної техніки

та інших електронних приладів, систем управління;

- застосування хімічних та радіоактивних речовин у місцях масового перебування людей;
- отруєння (зараження) систем водопостачання, продуктів харчування;
- штучне поширення збудників інфекційних хвороб;
- погрози по телефону (телефонний тероризм) тощо.

Перехід безпекової політики в Україні на новий загальноєвропейський вектор розвитку - заміну парадигми боротьби (як агресивно-наступальної складової частини системи забезпечення безпеки) на парадигму антитерористичної безпеки (запобігання терористичній діяльності через нейтралізацію ризиків та загроз) - зумовлює необхідність модернізації державного управління, вжиття заходів щодо підвищення його ефективності.

Інноваційні концепції протидії тероризму вимагають формування нового підходу до проблеми розвитку людини, оскільки результат сучасної антитерористичної операції (її своєчасності, ефективності, наслідків) залежить не тільки від рівня фахової майстерності співробітників спеціальних підрозділів, а й від поведінки та реакції цивільного населення [4].

Разом із тим питання антитерористичної освіти населення, метою якої є набуття антитерористичної компетентності як засобу забезпечення безпечного існування людини в Україні, не знайшли ані свого належного нормативно-правового визначення, ані реалізації в умовах освітньої парадигми в Україні.

Антитерористична компетентність є інтегративною здатністю людини успішно діяти в умовах терористичного акту. Її змістовими складниками є необхідні знання, вміння, навички, мотиви, світогляд і соціальні настанови; для особового складу сил охорони правопорядку - професійно важливі знання, вміння, навички, мотиви, якості та світогляд, соціальні настанови, професійна готовність до ефективних дій в умовах терористичної загрози [4].

Під час соціологічного дослідження питань доцільності формування антитерористичної компетентності населення в Україні було з'ясовано, що 91% опитаних вважають за необхідне навчання цивільного населення з питань антитерористичної безпеки, 83% респондентів усвідомлюють гостру потребу у розвитку власної антитерористичної компетентності, лише у 28% опитаних сформовано відчуття захищеності від проявів тероризму. За

його результатами встановлено несформованість у населення достатнього рівня антитерористичної компетентності, яка є важливою для забезпечення відчуття захищеності від проявів тероризму [4].

Антитерористична підготовка цивільного населення має здійснюватися поетапно - від дошкільної підготовки і до навчання у закладах освіти різних рівнів (школах, коледжах, ліцеях, інститутах, університетах, академіях). Її реалізація повинна здійснюватися через запровадження спеціальних навчальних програм (курсів) з антитерористичної підготовки як у системі підвищення кваліфікації керівників та інших категорій працівників державних органів, установ, підприємств та організацій, так і у системі освіти загалом [4].

Освіта повинна розглядатися як визначальний фактор у питаннях формування і розвитку антитерористичної компетентності особи, подальшого її саморозвитку і самовдосконалення, формування системи цінностей. Тому формування зазначеної компетентності у процесі здобуття освіти належить до найважливіших напрямів державної політики України. Отже, однією з важливих проблем державного рівня в межах забезпечення антитерористичної безпеки є розроблення стратегії функціонування системи освіти, спрямованої на формування антитерористичної компетентності.

Остання є багатокомпонентним феноменом із взаємопов'язаними складниками, які детермінують уміння особи конструктивно вирішувати проблеми в різних екстремальних ситуаціях. Рівень антитерористичної підготовки, набутих знань та досвіду, тобто того, що становить сутність компетентності, визначає якісний стан людського ресурсу як базового елемента державної системи боротьби з тероризмом та визначального фактора системи національної безпеки. Розробка інноваційних освітніх технологій для підготовки населення до дій в умовах терористичного акту має на меті зменшення ризику виникнення непрямих жертв терористичного акту і тих, хто постраждає від інших обставин (тих, хто перебував у небезпечній зоні, свідки подій тощо).

У справі Гонгадзе проти України у п. 165, оцінюючи порушення ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, позитивні зобов'язання держави, в частині незабезпечення права на життя, суд вказав, що «...перше речення п. 1 статті 2 Конвенції зобов'язує державу не тільки утримуватись від умисного або незаконного позбавлення життя, але також вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією. За відповідних обставин

це також поширюється на позитивний обов'язок органів державної влади вживати заходів попередження для захисту особи або осіб, чиє життя перебуває під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами [12].

Слід з позитивного боку відзначити появу у законопроектах, спрямованих на підвищення ефективності боротьби з тероризмом, зокрема № 7349 від 05.05.2022, визначення антитерористичної підготовки населення. Під якою пропонується розуміти систему організаційних, освітніх, просвітницьких, практично-навчальних та інших заходів, спрямованих на формування у представників органів державної влади, місцевого самоврядування та цивільного населення антитерористичних компетентностей. Разом із тим саме визначення не допоможе забезпечити населення від загроз тероризму та потребує подальшої системної роботи з формування системи антитерористичної підготовки населення, її правової основи, змістового та організаційного складника, підготовки фахівців для її існування тощо.

Висновки. Нині терористична загроза в Україні є об'єктивною реальністю, що зафіксовано навіть у стратегічних безпекових документах нашої держави. Відповідно, питання антитерористичного захисту населення, профілактики тероризму є об'єктивними і повинні бути пріоритетними для керівництва країни. За таких умов питання формування антитерористичної компетенції населення набуває особливого значення. Знання з питань антитерористичної безпеки дають можливість забезпечити населення нашої країни від проявів тероризму, зберегти життя та здоров'я цивільних громадян. Створення та забезпечення функціонування системи антитерористичної підготовки населення в Україні слід розглядати як засіб забезпечення права на безпечне життя і обов'язок держави Україна, відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зазначене своєю чергою зумовлює необхідність прискорення процесу створення та початку функціонування такої системи.

Література

1. Буроменский М.В. Обращение в Европейский суд по правам человека (практика Суда и особенности украинского законодательства). URL: <http://www.judges.org.ua/seminar9-2.htm>.
2. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства : репр. воспроизведение изд. 1908 г. Одесса : Юрид. лит., 2005. С. 906-911.
3. Конституція України : науково-практичний коментар / ред. кол. В.Я. Тацій, О.В. Петрішин, Ю.Г. Барабаш та ін. Нац. акад. правов. наук. України. 2-вид, переробл і доаолн. Харків : Право, 2012, 1128 с. С. 186.
4. Кудінов С.С. Правова політика з формування антитерористичної компетентності в Україні : монографія. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 268 с.
5. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2010. № 2. С. 59-602.
6. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31390/html>.
7. URL: <https://ukraine.un.org/uk/198607-presbryfinh-holovy-monitorynhovoyi-misiyi-oon-z-pravlyudyny-v-ukrayini-matildy-bohner>.
8. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2003953-parlamentska-asambleya-nato-viznalorosiyu-derzhavoyu-teroristom>.
9. URL: <https://www.visionofhumanity.org/global-terrorism-index-2022-key-findings-in-6-charts/>.
10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2>.
11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.
12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text.
13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
14. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

*Кудінов С. С.,
доктор юридичних наук, професор*